

66. Gelenek ve İletişimin Kimlik Üzerindeki Rolü¹

Mehmet TÖZLUYURT²

APA: Tözluyurt, M. (2024). Gelenek ve İletişimin Kimlik Üzerindeki Rolü. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (38), 1083-1097. DOI: 10.29000/rumelide.1439995.

Öz

Farklı özelliklere sahip olarak yaratılan insanlar, birbirlerinin farklılıklarından ve erdemlerinden yararlanmak için bir arada yaşamak durumundadırlar. Birlikte yaşam ise birtakım sorumlulukları beraberinde getirmektedir. Bu sorumlulukların en önemlisi her biri doğal düşünme merkezi olan insanların bireysel kimliklerinin korunmasıdır. İlahî mesaj bireysel kimliklerin yok olmasının önüne geçmek için körü körüne bağlılıkları ve hakikatin ötelendiği mezhebi/grupsal tutumu eleştirmiştir. Hz. Peygamber de elçilik görevi süresince ayırım gözetmeksizin yetiştiği toplumun tüm bireyleriyle iletişim kurmuş ve onlar hakkında yargılayıcı hükümler vermekten kaçınmıştır. Hz. Peygamber'in uyguladığı bu iletişim modeli ashabı tarafından da etkin bir biçimde devam ettirilmiştir. Bireysel kimlik sahibi insanların bir araya gelip iletişim kurmalarıyla grup kimliği oluşmaktadır. Bir grubun üyesi olmak içinde yaşanan dünyanın sıkıntıları ve olumsuzlukları karşısında bunalıma girmiş bireyleri güvence altına alması yönüyle faydalı olabilir. Bunun yanında bireysel kimliklerinin baskı ve yasaklamalarla etkisiz hale getirilmesinden muzdarip olanlar ile tercihte bulunma özgürlüğü ve özgüvenlerini aktif kılmak isteyenler için grup bir kabaşa dönüşecektir. Bireysel ve grup kimlikleri ise ulusal kimliği oluşturmaktadır. Ulusal kimlik daha çok devlet ile ilişkili olup, bireylerin arzu ve heveslerine göre tertip edilmeyecek kadar önemli bir kimlik çeşididir. Bu kimlik, biz ve ötekiler arasında sınır belirlemek için tek düze bir hakkı gaye edinen yönetim ve onun temsilcileri tarafından inşa edilir. Ulusal kimliğin içine doğulur, sonradan bu kimliğe dâhil olunmaz. Bu çalışmada iletişim ve geleneğin ne olduğuna değindikten sonra, geleneğin bireysel, gruba ait ve ulusal kimlikler arasında gerçekleşen iletişimi ne şekilde etkilediği karşılaştırmalı metotla ortaya konmaya çalışılacaktır. Ayrıca geçmişte sergilenen eylemlerin değerli olduğu ancak bu eylemlerin bireysel kimlik sahiplerinin kaderi olmadığı örneklerle ifade edilecektir. Sonuçta katı kaderciliğin ve sorgulamadan yoksun olarak geçmişe duyulan inancın, toplumlardaki iletişimin daha doğmadan son bulmasına, insanlar arasında kin ve nefretin artarak devam etmesine vesile olacağı vurgulanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kalam, inanç, insan, iletişim, gelenek.

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmaı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin, Oran: %6

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 05.12.2023-**Kabul Tarihi:** 20.02.2024-**Yayın Tarihi:** 21.02.2024; **DOI:** 10.29000/rumelide.1439995

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

² Doç. Dr., Yozgat Bozok Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, İslam Mezhepleri Tarihi ABD / Assoc. Prof., Yozgat Bozok University, Faculty of Theology, Basic Islamic Sciences, Department of Theology and Denominations (Yozgat, Türkiye), mehmet.tozluyurt@bozok.edu.tr, **ORCID ID:** 0000-0003-4422-9010, **ROR ID:** https://ror.org/04qvdf239, **ISNI:** 0000 0004 0369 8360, **Crossref Funder ID:** 501100006564

The Role of Tradition and Communication on Identity³

Abstract

People who are created with different characteristics have to live decently together in order to benefit from each other's differences and virtues. Living together, on the other hand, brings with it some responsibilities. The most important of these responsibilities is the protection of the individual identities of people, each of whom is a natural thinking center. The divine message criticized blind allegiances and the sect/group attitude in which the truth is transcended in order to prevent the disappearance of individual identities. The divine message also criticized blind allegiances and the sect/group attitude in which the truth is transcended in order to prevent the disappearance of individual identities. The Prophet also communicated with all the members of the society in which he was raised indiscriminately during his ambassadorial mission and refrained from making judgmental judgments about them. This communication model applied by the Prophet was also continued effectively by his companions. Group identity is formed by people who have an individual identity coming together and communicating decently. Being a member of a group can be useful in terms of reassuring depressed individuals in the face of the troubles and negativity of the world they live in. In addition, the group will turn into a nightmare for those who suffer from the neutralization of their individual identities by pressure and prohibitions, as well as for those who want to activate their freedom of choice and self-confidence. Individual and group identities, on the other hand, constitute national identity. National identity is more related to the state and is a kind of identity that is too important to be organized according to the desires and desires of individuals. This identity is built by the administration and its representatives, who aim to have a uniform right to Decipher the boundary between us and others. It is born into the national identity, and then it is not included in this identity. After touching upon what communication and tradition are in this study, it will be tried to Decipher how tradition affects communication between individual, group and national identities by a comparative method. In addition, it will be expressed with examples that the actions exhibited in the past are valuable, but these actions are not the fate of individual identity holders. As a result, it will be emphasized that strict fatalism and belief in the past, devoid of questioning, will lead to the termination of communication in societies before birth, and the Decadence and hatred between people will continue to increase.

Keywords: Kalam, Faith, Human, Communication, Tradition.

³ **Statement (Thesis):** It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Similarity Report: Received - Turnitin, Rate: %6

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, **Article Registration Date:** 05.12.2023-**Acceptance Date:** 20.02.2024-**Publication**

Date: 21.02.2024;

DOI: 10.29000/rumelide.1439995

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

1. Giriş

Yüce Allah insanları bir erkek ve bir dişiden var etmiş, birbirlerini tanımaları ve anlamaları için kabilelere ayırmıştır. Sonrasında ilk peygamber Hz. Adem'den itibaren onlara sorumluluklarını bildirmiş; sorumluluklarını yerine getirme noktasında geniş bir hürriyet alanı bahşetmiş, inanıp inanmama seçeneğini de onların önlerine sunmuştur. O, kendisine inananların dostu olduğunu, onları karanlıklardan aydınlığa çıkaracağını; inkâr edenleri ise bu yardımdan mahrum bırakacağını haber vermiştir (Bakara 2/257. Ayrıca bk. Mâide 5:16; Ahzâb 33:43; Talâk 65:11).

Yaratılışları gereği insanlar, birbirlerinin farklılarından ve erdemlerinden yararlanmak için bir arada yaşamak durumundadırlar. Birlikte yaşamanın, kimi insanlarca herkesi kendisi gibi düşünmeye, davranmaya sevk edeceği bir tahakküm alanına dönüştüğü söylenebilir. Onların bu arzularını, Allah hiç kimseye vekalet vermediği halde Allah'ın kanunlarını hâkim kılmak gibi ulvi bir gaye uğruna yerine getirmeye çalıştıkları ifade edilebilir. Ancak bu tür insanların, ümmetinin farklı düşüncelere sahip olmasını rahmet sayan Hz. Peygamber'in aksine kendilerine benzemeyenleri zındık, münâfık kâfir gibi mahkûm edici sözlerle tarif ettikleri de bir gerçekliktir (Düzgün 2016: 15-16). Farklılıkların göz ardı edildiği bir yerde ise toplum fikrinden söz etmek olası değildir.

Körü körüne bağlılıklar ve hakikatin ötelendiği mezhebi/grupsal tutum, ilahî mesaj tarafından uyarılmaktadırlar (Rûm 30/32. Ayrıca bk. Âl-i İmrân 3/103, 105; Enfâl 8/46). “*Batıla benzetilen köpük yok olur; hakka benzetilen insanların faydasına olan ise kalır*” (Ra'd 13/17) ayeti söylenenin hakikat ise kalıcı olacağını herkesin ona kulak vereceğini, değilse unutulmuş tarih sahnesinden silineceğini bildirmektedir. Hakikati ortaya çıkarma gayreti takdir edilesi bir davranıştır ancak bu gayretin çatışma için kullanılması hem hakikati hem de hakikat iddiasında bulunanları boşa çıkaracaktır. Ortak değerler konusunda ayrışmayı ve farklı olmayı ana hedefleri olarak belirleyenlerin kendi hevalarına, birleşmenin ayrışmaktan daha değerli olduğuna inananların ise Allah'a ve Kur'an'da yer alan temel değerlere bağlanacağı ifade edilebilir (Düzgün 2016: 89).

İnananların dinî ve toplumsal konularda farklı fikirlere sahip olmalarında dinî nasların karakteristik özellikleri ile yabancı kültür mensuplarıyla kurulan iletişim sonucunda edinilen bilgiler etkin rol oynamaktadır. İnananların kendi aralarında ayrılığa düştükleri konular ise daha ziyade İslam'ın ana konuları dışında kalan meselelerdir. İnananların inananlarla ve diğer kültür mensuplarıyla kurdukları iletişim sonucunda İslam düşüncesine katkı sunan bilgilerin yanında İslam'a zararı dokunan gelişmelerin de ortaya çıktığı söylenebilir. Kurulan bu iletişimlerde kişinin bulunduğu toplumun değerleri ve geleneklerinin etkisinin olduğu yadsınamaz bir gerçekliktir. Bu itibarla öncelikle makalede insanların hayatlarında büyük öneme sahip olan iletişimin ve bu iletişime rengini veren geleneğin ne olduğuna temas edilecek, ardından İslam dini etrafında şekillenen geleneğin iletişim üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri örnekler verilerek açıklanacaktır.

2. Kavram Olarak İletişim ve Gelenek

2.1. İletişim Kavramı

İletişim kavramının açık, net ve üzerinde ittifak edilmiş bir tanımından söz etmek mümkün değildir. Kavram hakkında yapılan tanımlardan birkaçı şu şekildedir: “İletişim, karşılıklı alışveriş işlemi olup yazı, söz ya da sembollerle herhangi bir konu hakkında muhatapları bilgilendirmek, onlara bir şeyler öğretmek, doğru olduğu ön kabulünden hareketle sahip olunan fikri dayatmak ya da kendi tezini

savunmaya insanları ikna etmekten ibarettir” (Gökçe 1993: 4). “Çift taraflı bir süreç olarak duygu, düşünce ya da edinilen haberlerin iletilmesi ve paylaşılmasıdır” (Usluata 1990: 11). İletişim kavramı hakkında yapılan tanımlara bakıldığında bu tanımların daha çok kelimenin ortak özellikleri dikkate alınarak yapıldığı görülmektedir. İletişim kavramı Allah’ı ve diğer tüm varlıkları da kapsayacak şekilde şu şekilde tarif edilebilir: İletişim, herhangi bir varlığın şuurlu bir şekilde bireysel olarak kendine veya diğer bireylere bilgi ve duygularını sözsüz, sözlü ya da yazılı olarak bir süreç dahilinde aktarımı veya bildirme işlemidir. İletişim bir anda başlayıp biten durağan eylem olmadığı gibi varlıkların iletişim halinde iken aynı zamanda veya aynı mekânda birlikte bulunmaları da zorunlu değildir (Ünsal 2007: 10).

İletişim, şekilleri her ne kadar insanın yaşadığı çağa ve şartlara göre farklılık arz etse de insanlık var olduğu müddetçe geçerliliğini devam ettirecek bir süreçtir (Bkz. Mutlu 1994: 98-98; Gökçe 2006: 7-10). İletişim sürecini, toplumsal bir varlık olan insanı dikkate aldığımızda “anlam paylaşımı” olarak tanımlamak mümkündür (Öner 1995: 47). İletişim olmadan insanın sağlıklı bir yaşam sürdürmesi pek olası değildir. Zira iletişim sürecinde bireylerin aralarında olumlu ya da olumsuz duygu, düşünce, tutumda ortak bir paydada buluşabileceği dile getirilebilir. Bu ortak duyguları ifade etmesi yönüyle dil, iletişimin gerçekleşmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Dil ile gerçekleştirilen iletişimde dikkat çeken husus bireylerin “ne söyledikleri”dir. Dil ötesi iletişim araçları da denilen diğer iletişim araçları ise işaretler/semboller ve kelimeler; el, kol, ayak ve yüz benzeri azaların hareketleridir (Zıllıoğlu 1998: 133-134; İnceoğlu 2010: 69). Bu tür iletişimde ise insanların “nasıl söyledikleri” önemli hale gelmektedir.

Her insan gibi peygamberler de gönderildikleri toplumun bireyleriyle iletişim halinde olmuşlardır. Onların diğer insanlarla iletişimlerinde göze çarpan husus, bu iletişimin öncelikle kendilerine indirilen ilahî mesajları insanlara eksiksiz bir şekilde ulaştırmak temeli üzerine bina edilmesidir. Son peygamber Hz. Muhammed de akrabaları başta olmak üzere farklı değerleri kendilerine ilke edinmiş kişilerle iletişim halinde olmuştur. Bu iletişimde o, dil ve dil ötesi söylemin her ikisine de önem vermiştir. Kavminin de itiraf ettiği üzere onun dille söylemi dil ötesiyle söylemiyle uygunluk arz etmektedir (İbn Sâd 2001, 1/200). Yaratıcı da “*Kullarıma söyle: İnsanlara karşı en güzel sözü söyleyinler. Çünkü şeytan aralarını bozar. Şeytan insanın apaçık bir düşmanıdır*” (İsrâ 17/53) ayetiyle, hem Hz. Peygamber’den hem de mü’minlerden, dini aidiyetlerine bakmadan/ayırım yapmadan insanlarla iletişimlerinde güzelliği/ölçülü olmayı tercih etmelerini istemiştir (Bkz. Nahl 16/125; Mâide 5/3; Fussilet 41/34).

Hz. Peygamber’in iletişim kurduğu insanlar sadece inananlardan ibaret değildir. Hz. Peygamber’in iletişimin halinde olduğu insanlardan diğer bir kesim Medine’de ikamet eden münafıklardır. Onlarla kurulan iletişimde nasıl davranılması gerektiği Hz. Peygamber’e Allah tarafından öğretilmiştir. Allah münafıklarla iletişimde Hz. Peygamber’e onların incitici sözlerine aldırış etmemesi, onlara nasihatte bulunması ve yapmış oldukları davranışların yanlış olduğu konusunda etkileyici söz söylemesini emretmiştir (Nisâ 4/63). Mâtürîdî de Nisâ suresi 63. ayetten hareketle, münafıkların Hz. Peygamber’e karşı düşmanca tavırlarının ya da aşağılayıcı dil kullanmalarının cezasını verecek olanın peygamber değil Allah olduğunu ifade etmiştir (Mâtürîdî 2005: 3/238-239). İlgili ayet hakkında Mâtürîdî’nin yaptığı açıklama bize durum, kabullenilmesi ne kadar zor ve tahrik edici olsa da insanlarla iletişimde cezalandırma yönteminden uzak durulması gerektiğini, susmak/yok saymayı (Hicr 15/95) ya da tepkiyi sözlü olarak dile getirmeyi (Nisâ 4/148) hatırlatmaktadır.

2.2. Gelenek Kavramı

İnsanlar kendine has kültür kodlarına sahip olan bir coğrafyada/bölgede doğmakta ve yaşamını sürdürmektedir. Bireylerin farklı kültür sahipleriyle kurdukları iletişimde yetiştikleri bölgenin ve o bölgeye ait geleneklerin büyük bir etkisi söz konusudur. Bu söylemin ne anlam ifade ettiğini daha iyi kavrayabilmek için gelenek kavramının ne olduğunun açıklanmasına ihtiyaç vardır. “Gelenek kavramı, tüm nesillerin, kendi gereksinimleri doğrultusunda hayatı anlamlandırma uğrunda sergiledikleri davranışlar bütünüdür. Ayrıca gelenek belli bir zaman ve çevredeki insanların kendi düşüncesini ortaya koyarak oluşturdukları dünya görüşlerinin toplumda karşılık bularak devam ettirilmesidir. Gelenek kavramının bir diğer tanımı ise baskın medeniyet kontrolünde geçmişten günümüze ulaşanlardır (Hasan Hanefi 2016: 14-15). Yapılan tanımlardan hareketle geleneğin, insanların günlük yaşamlarında gerçekleştirdikleri eylemlere yön veren bir olgu olduğu söylenebilir.

Başka bir açıdan insanı aşan bir yönünün olduğu ön kabulünden hareketle gelenek “insanı aşan bir alana ait kavram” şeklinde tanımlanmıştır. Bu bakış açısına göre gelenek, insanî alana ait olan şeylerle karıştırılmayacak kadar yüce/kutsal bir değer olup (Rene Guenon 1987: 8. Krş. Ebû Zeyd 2015: 21-31) din ya da dinî düşünce ile özdeştir (Ebû Zeyd 2015: 21-31). Zira gelenek bu kutsallığı halkın, içinde yıpranmış gerçekliklerinin tesellisini bulduğu parlak geçmişe yaslanmakla elde eder (Hasan Hanefi 2016: 15). Gelenek, bireylerin ya da toplumların karşılımlarına çıkan sorunlara kendileri bir çözüm üretmek yerine, geçmişin sorunlarına üretilen çözümlere dayanmasını sağlar. Bu ise gelenekli/geleneği kutsal kabul eden toplumların bir açmazıdır (Düzgün 2016: 63).

Şimdi dayanılan/benimsenen geleneğin insanlar arasında kurulan iletişim üzerindeki etkisinin neler olduğu kimlikler üzerinden hareketle ortaya konulmaya çalışılacaktır.

3. Kimlikler Üzerinde İletişim-Gelenek İlişkisinin Etkileri

İletişimin temel öğeleri kaynak, alıcı, algı ve mesajdır. Bu öğeler sağlıklı bir biçimde işletilmediğinde iletişim engeli kaçınılmaz olacaktır. İletişim engeline neden olan hususların başında kaynak ya da alıcı tarafından mesajın doğru algılanmaması ya da anlamlandırılmamasıdır. İletişim içerisinde bulunan insanları kesin çizgilerle ayırmak mümkün olmasa da sırasıyla bireysel kimlik, grup kimliği ve ulusal kimlik sahibi olanlar şeklinde sıralamak mümkündür.

3.1. Bireysel Kimlik ve İletişim

Bireysel kimlik, bağımsız fikirlere ve evrensel ilkelere göre yaşantısını düzenleyen kimselerin sahip olduğu kimlik türüdür. Bireysel kimlik, doğumla başlayıp zamanla elde edilenler ve kazanımlarla şekillenmektedir. Kimliğin şekillenmesinde dinî değerlerin, ahlakî anlayışların, gelenek ve göreneklerin, giyinme biçiminin, musiki ve edebiyatın, o toplumu farklı kılan sanatların, ana dilin, milli sembollerin, milli ve dini günlerin etkisi söz konusudur (Çiğdem, 2000). Geçmişe/geleneğe körü körüne bağlılık yerine onu ilkelere göre değerlendiren insanlar için bireysel kimlik bir anlam ifade eder. Böylesi insanların bir araya geldiği toplumlarda çok renklilik ve kültürlülük ortaya çıkacaktır (Bauman 2017: 19-20). Kişisel kimlik olarak da ifade edilebilecek olan bu kimlik türü kişilerin hangi koşullar ve ne çeşit durumlar altında birey kabul edilebileceğini ortaya koymaktadır. Bireysel kimlik sahipleri, aidiyet duygusunun ya da grup kimliklerinin kaderleri olmadığını, bunların yaşamları boyunca kendilerine garanti sağlamadığının, tartışmaya açık ve vazgeçilebilir şeyler olduğunun farkındadırlar. Bu kimseler

yanlış anlaşılma ihtimalinden dolayı bireysel kimliklerini kendilerine biçilen diğer kimliklere karşı korumak zorundadır.

Toplumda bireysel kimliklerin körelmesinden ziyade gelişmesi için çaba sarf etmek o toplumun kültürel, bilimsel vb. anlamda gelişmesine katkı sunacaktır. Bireysel kimliğin gelişmesi konusunda titiz davranışların başında Hz. Peygamber gelmektedir. Onun bu konuya verdiği öneme “Hendek Savaşı” esnasında rastlamaktayız. Şöyle ki, Kureyş müşriklerinin Medine üzerine yürüme hazırlığı içerisinde oldukları haberi Hz. Peygamber’e ulaştığında o, müşriklerle ne şekilde savaşılacağı hususunda Müslümanları acil olarak toplantıya çağırmıştır. Toplantıya katılanların hepsinin görüşünü büyük bir dikkatle dinledikten sonra İranlı Selamân-ı Fârisî’nin şehir etrafında düşman geçişini engelleyecek tarzda hendek kazılması gerektiği fikrini benimsemiş ve uygulamaya koymuştur (İbn Hişâm 1978:3/127-128,134).

Bireysel kimlik zaman zaman grup ve ulusal kimliklerinin olumsuz etkilerine maruz kalabilmektedir. Bu iki kimliğin baskınlığına karşı bireysel kimliğini muhafaza etmeye çalışan alimlerden biri dikkat çekici bir zekaya; tefekkür etmek, erdemli hususlara özen göstermek, doğru ve isabetli konuşmak, zayıfın yanında yer almak, az konuşup çok susmak gibi meziyetlere sahip olan Ebû Hanîfe’dır. İmam Malik (ö.179/795) onun zekâsı hakkında “Ebû Hanife, şu taştan direğin altın olduğunu söylese, gerekli delilleri getirerek insanları ikna eder” demiştir. Ebû Hanife’nin bireysel kimliğe verdiği önemi gösteren en güzel örnek, onun bir konu hakkında kendisinden önce söylenenleri akıl terazisinden geçirdiğine işaret eden “Konu hakkında Rasûlullâh’tan gelen bilgileri baş tacı yaparız; sahâbe’nin yapmış olduğu yorumlardan aklımıza uyanı tercih ederiz; onların haricindeki bilginlerin yorumlarına gelince, onların konu hakkında yorum yapma yetkisi varsa bizim de en az onlar kadar konu hakkında yorum yapma hakkımız vardır/onlar adamsa biz de adamız!” sözüdür (Ebû Yûsuf 1302h). Onun, bu sözüyle içinde yetiştiği kültürü/sözü doğrudan kabul etmediği düşünüp tarttıktan sonra kabul ya da reddetmeye yöneldiği anlaşılmaktadır.

İmam Ebû Hanife’nin bireysel kimliğe önem verdiğini ortaya koyan bir diğer örnek ise Nûh el-Câmi’den (öl. 173/789) gelen rivayettir. Rivayete göre Evzâî (öl. 157/795), Ebû Hanife’ye: Namaz esnasında rükûa giderken ve rükûdan doğrulurken getirilen tekbir sebebiyle ellerinizi iftitah tekbirinde olduğu gibi neden kaldırmıyorsunuz diye sorar. O, cevap olarak Hz. Peygamber’den böyle yaptığına dair sahih bir haber gelmediğini belirtir. Evzâî, kendisine Zührî’nin Sâlim’den; Sâlim de babasından Hz. Peygamber’in namaz kılmaya başlarken, rükûa eğilirken ve rükûdan doğrulurken olmak üzere üç defa ellerini kaldırdığı yönünde sahih rivayetin ulaştığını haber verir. Ebû Hanife kendisine Hammâd b. Süleyman’ın İbrâhîm’den; o, Alkame ile Esved’den; onların da İbn Mes’ûd’dan rivayetine göre, Hz. Peygamber’in yalnızca namaza başlarken ellerini kaldırdığını bildirdiğini ifade eder. Evzâî karşılık olarak, Zührî, Sâlim ve babası kanalıyla Hz. Peygamber’den haber verdiğini dolayısıyla kendi haber kaynağının daha sağlam olduğunu iddia eder. Ebû Hanife ise fıkıh konusunda Hammâd b. Süleyman’ın Zührî’den; İbrahim’in de Salim’den daha bilgili olduğunu, İbn Ömer’in sahâbi olmasının bir fazilet olduğunu ancak Alkame’nin fıkıhta ondan aşağı kalmadığını; Esved’in de pek çok meziyeti bulunduğunu, Abdullah ise Abdullah’tır demiştir. Ebû Hanife’nin görüşünün sağlamlığını temellendirme yöntemi karşısında Evzâî sessiz kalmıştır (Ebû Yûsuf 1357h.).

Ebû Hanife’nin bireysel kimliği dönemin ulusal kimlik sahipleri/siyasileri tarafından istismar edilmeye çalışılmıştır. Şöyle ki Emevî yöneticileri, kendi düşüncelerini onaylatmak için Sıffin savaşında ve diğer olaylarda öldürülenlerin durumunun ne olduğunu ona sormuşlardır. O da İsrâ suresinin 26 ayetinin anlamını göz önünde bulundurarak, böyle durumlarda sessiz kaldığından dolayı Allah katında sorumlu

olmadığını açıklamış ve konu hakkında görüş belirtmemiştir. Bunun üzerine iddia sahipleri Kûfe valisi İbn Hubeyre aracılığıyla yaptıkları uygunsuz işlere ortak etmek için onu devlet işleriyle ilgilendirmek istemişlerdir. Valilik makamının yazacağı emirnameleri kendisinin de imza ve mühürlemesini, bu surette onun ehli beyte olan samimi duygularını yok ederek Emevî oğullarını haklı gösterip onlara taraftar olmasını teklif etmişlerdir. O, dünya ve ahirette hüsrana sebep olacağı endişesiyle anılan teklifi yemin ederek reddetmiştir. Her ne kadar Kûfe kadısı İbn Ebî Leylâ, onun haklı olduğunu açıklayıp görev konusunda ısrar etmekten çekinse de vali, Ebû Hanife'yi hapsederek gönlünden geçeni açığa çıkartmıştır (Hatib el-Bağdâdî 1417h: 13/238-329; Saymerî 1985: 66).

Bireysel kimlik sahiplerinin, sonraki nesillerle iletişimlerini yazdıkları eserlerle gerçekleştirdikleri söylenebilir. Sonraki nesillerin bu eserlere yaklaşım tarzları önceki alimlerin anlaşılmaları yönünde büyük önem arz etmektedir. Kimi alimlerin eserlerinde diğer alimlerin görüşlerini, mensubu buldukları düşünce geleneğinin de etkisiyle tekfirle neticelenecek şekilde değerlendirmeleri ilgili esere/mesaja yükledikleri anlama yakından alakalıdır. Bu durumun örneğine Ebû Bekr İbn Fûrek'in (ö. 406/1015) "ilim" kavramının tanımına İbn Hazm el-Endelüsî'nin (ö. 456/1064) yapmış olduğu eleştiride rastlamaktayız. İbn Fûrek "ilim" kelimesini "tarifler kadim/Yaratıcı ve hâdis/yaratılanlar için değişmez; ilim, eylemde bulunmaya güç yetiren bir varlığın, eylemlerini sağlam yapmasına olanak sağlayan bir sıfattır" tarzında tanımlar (İbn Fûrek 1987: 40-41). Onun ilim tarifinde, ilim kelimesinin kadim ve hâdis varlıklar için ortak olduğunu çağrıştıran ifadeler göze çarpmaktadır. Ancak İbn Fûrek'in yapmış olduğu bu ilim tanımı İbn Hazm'ın eleştirisinden kendini kurtaramamıştır. İbn Hazm, Yaratıcı'nın ilmiyle mahlûkun bilgisinin benzer vasıflara sahip olduğunu iddia ettiği gerekçesiyle İbn Fûrek'i küfürle itham etmiştir (İbn Hazm 1996: 2/303-304, 5/79). Hâlbuki İbn Fûrek'in, eseri bir bütün olarak değerlendirildiğinde Allah ile insanın ilminin farklı olduğunu dile getirdiği ve Allah'ın sıfatlarını ezeli kabul ettiği görülecektir. Zira o: "Allah'ın vasıflarında herhangi bir değişim söz konusu olamaz. Ezelde hangi vasıflara sahipse bu vasıflar sonsuza kadar olumlu ya da olumsuz yönde değişikliğe uğramadan aynen varlığını sürdürür. Aksi durum zâtının değişikliklere ve sonradan yaratılmışlara/hâdislere mekân olmasını gerektirir. Bu ise yaratılmış olanların alametidir" demektedir (İbn Fûrek 1987: 42; 2009: 5).

Toplumda farklı bireysel kimliklerin var olması, hakikatlerin bu farklı kimlikler içerisinde varlığını yüzyıllarca yıl sürdürmesine katkıda bulunabilir. Hakikatin peşinde olmak yerine kimlikler üzerinden tartışmaya girildiği takdirde hakikatin önemini yitireceği söylenebilir. Hakikate bir mülk muamelesi yapmak hiç kimsenin hakkı olmamalıdır. Bu konuda Hz. Peygamber, hakikati mü'minin yitiği olarak tanımlamaktadır. Ayrıca söylenen sözün kim tarafından söylendiğinden ziyade o sözün hakikatinin olup olmadığına odaklanmak esas olmalıdır (Düzgün 2016: 98). Hakikat yerine kimliğin ön plana çıkartıldığının örneklerinden birisi Nesefî'nin Mu'tezilîler'e özeldir ise Ebû Hâşim el-Cübbâî'ye (ö. 321/933) yönelik eleştirisidir. Şöyle ki Nesefî, "burhânü temânu' delilini aklen yetersiz gördüğü iddiasıyla Ebû Hâşim'i küfürle itham etmiştir. Nesefî'ye göre Ebû Hâşim, Allah'ın birliğini ispat etmede aklın yetersiz kaldığını bu nedenle de ancak naklî delilin kullanılması gerektiğini iddia ederek Kur'an'ın ortaya koyduğu akli delili görmezden gelmiştir. Hâlbuki Allah'ın birliğini ispat eden akli delil Kur'an'da yer almaktadır. Bir bakıma Ebû Hâşim, Allah'ın insanlara kendisinin bir olduğunu öğrettiği delilin yetersiz olduğunu zikrederek Allah'ı bilgisiz olmakla nitelemiştir. Nesefî'ye göre bu tarz bir fikre sahip olanın Allah'ı inkâr edenlerden kabul edileceği hususunda şüphe/tereddüt bulunmamaktadır (Nesefî 2004: 1/115-116). Tespitlerimize göre Nesefî'nin Mu'tezile'yi temânu' deliline yeterince önem vermemekle ithamı eksik bilgiye dayanmaktadır. Şöyle ki Mu'tezilî âlimlerden olan Kâdî Abdülcabbâr (ö. 415/1025) Şerhu'l-Usûl'l-Hamse adlı eserinin Yaratıcı'nın dışında ikinci bir ilahın olamayacağını açıkladığı kısmında zikri geçen delilden bahsetmiştir. Hatta o, temanü' kelimesini "iki kâdirden her

birinin, diğzerinin engel olacağı şeyi yapmasıdır” şeklinde tarif etmiştir (Kâdî Abdülcabbâr 2013: 1/446-450).

Bireysel kimlik sahiplerinin, iletişim kurulmadan bilgisizlikle suçlanmaları doğru bir davranış olmasa gerektir. Örneğın Fahreddîn Râzî (ö. 606/1210) Nûreddîn es-Sâbûnî'nin (ö. 580/1184) tanımadığı ya da iletişim kurmadığı insanları cahillikle itham etmesini doğru bir davranış olarak görmez. Ne var ki Râzî de “ahval/haller” konusunda Sâbûnî'nin toplumda karşılık bulmuş saygınlığını azaltmak için gayret edeceğini ilan etmesiyle (Râzî ty: 14-21) aynı hataya düşmüştür. Her iki alimin de konuya bakışlarının bireysel kimlikten ziyade ait oldukları geleneğın izlerini taşıdığı, tavırlarının anlamaya çalışmaktan daha çok diğzerinin söylemlerini kendi zaviyesinden anlamlandırmaya çalışmak olduğu söylenebilir. Hakikati/gerçeğı gün yüzüne çıkarma çabasının çatışmaya sürüklenmesinin hakikatin ve hakikat iddiasında bulunanların toplumda itibar kaybetmesine vesile olacağı muhakkaktır. Bu konuda Mâtürîdî'nin sözlerini hatırlatmakta fayda görüyoruz: “Konu hakkında bütün deliller ortaya konduktan sonra karşılıklı delil arayışına girmek boş bir çabadır. Bundan sonra yapılması gereken karşıdakilere asla düşmanlık duygusu beslememektir” (Mâtürîdî 2005: 13/180).

Sonuç olarak bireysel kimlikleri farklı olan insanlara ait söz ve eylemler eleştirilebilir (Öztürk 2020: 395-400). Ancak onlar hakkında dünyada şahsiyetlerini zedeleyecek (kâfir, zındık gibi) hükümler vermek yerine son kararı Allah'a havale etmek esas olmalıdır. Zira tartışmada/iletimde gaye doğru veya yanlış düşünme biçimlerinin hangileri olduğunu net bir biçimde açığa çıkarmaktır. Ancak bunu yaparken kusur bulmaya, açık aramaya çalışmaktan kaçınmak gerekir. Unutulmamalıdır ki bir kişi kendince doğru kabul ettiği fikirlerini başkalarına aktarmaya/inandırmaya ne kadar hak sahibiye başkaları da o fikirlerden insanları vazgeçirmeye çalışmakta o kadar hak sahibidir (Mill 2004: 164).

3.2. Grup Kimliği ve İletişim

Grup kimliği, bireysel kimliklerin aidiyet hissettikleri toplumsal gruplar tarafından değerlendirilip anlamlandırılmasını ifade eden bir kavramdır. Grup kimlikleri, bireylerin beraber oldukları gruba mensubiyet göstererek onu üstün görmesi, grup ilkelerine/pratiklerine uygun davranması ve yaşananlar karşısında benzer tepkiler vermesi gibi davranışlarla ilgilidir. Kader birliği edilmiş olan grupların hakiki rehberleri ise geleneklerdir. Bu tür grupların temel özelliğı üyelerinin kopması mümkün olmayan bağlarla birbirlerine bağlanmalarıdır. Böylesi gruplara şöyle bir eleştiride bulmak yerinde olacaktır: Grupta yer alan kişiler, diğzer grup üyelerinin bireysel kimlikleri konusunda bilgilenmek için soru sormaktan kaçındıkları, geleneğe bağlılıkları koşulsuz olarak kaderleri kaldığı müddetçe bireysel kimliğe sahip olmaları söz konusu olmayacaktır.

Herhangi bir hususta bir şeyin ilk defa gerçekleşmesi grup kimliği sahipleri için anlamlı ve kabul edilebilirdir. Gruba yeni katılanların yapmaları gereken ise kendilerinden önce gruba girmiş olanların uygulamalarını/geleneklerini tekrarlamaktan ibarettir (La Boetie, 2014: 38-40). Önceki nesiller tarafından oluşturulmuş olan gelenek davranış modeli olarak benimsendiğinde, bu geleneğı benimseyen kimseler için inançları kadar önemli ve hayati bir hal alacaktır (Armağın 1992: 19-20; Shils 2003–2004: 111). Grup kimliğinin şekillenmesinde etkili olan geleneklerden çağın gerektirdiklerine uymayanlarının değiştirilmesi yerine yenilerinin ikame edilmesi gerekir. Aksi takdirde grubun kendisini toplumda kabul ettirmesi kolay olmayacaktır (Le Bon 1997: 75).

Geçmişteki önemli olayları referans olarak var olmuş olan grup kimlikleri kendilerini gizlese de geri planda varlığını korumayı sürdürürler (Bauman, 2017: 24). Hanbelî düşüncenin önemli

temsilcilerinden olan Hasan b. Ali el-Berbehârî (ö. 329/940-41) ile Eş'arî arasında gerçekleşen iletişim bu duruma örnek olarak verilebilir. Anlatılanlara göre Eş'arî, bidat mezhep olarak kabul edilen Mu'tezilî düşüncüyü terk etmiş, sonrasında kendilerine katılmak üzere Bağdat'ta Berbehârî'nin yanına gitmiştir. Eş'arî, kendisini aralarına almalarını Berbehârî'ye iletmiş, niçin kendisini aralarına almaları gerektiğini ise kelâmî konuları içeren İbâne adlı bir eser yazması, Mu'tezilî düşüncüyü eleştirmesi, Yahudilere, Hıristiyanlara ve Mecûsilere reddiyelerde bulunmasıyla temellendirmiştir (Eş'ârî ty: 1-20). Berbehârî, Eş'arî'nin gruba katılmak için öne sürdüğü gerekçeleri kendi grup ilkelerine ters görerek reddetmiş; önderi olan Ahmed b. Hanbel'in öğretilerinin dışında herhangi bir düşüncüyü kabul etmesinin mümkün olmadığını dile getirmiştir (İbn Ebî Ya'lâ 1999: 2/ 18; Zehebî 1996: 15/90). Bu ifadelerden anlaşılan Berbehârî'nin mensubu bulunduğu geleneğin/grubun etkisiyle Eş'arî'nin gruba katılma gerekçelerine karşı çıktığıdır. Sonrasında Berbehârî, Eş'arî'nin Mu'tezilî fikirleri akılcı/kelâmî delillerle eleştirmesini uygun bulmamış ve onunla iletişimini nihayete erdirmiştir (Koç 2017: 100). Bu olayda Berbehârî adeta Eş'arî'nin sözlerinin kendisine ulaşmasını engellemek için kulağını tıkayan birini andırmaktadır. Bireyler arasında karşılıklı iletişim kurulabilmesi için kulakların açık olması gerekir zira sözler tıkanmış kulaklara/dinlemeyenlere ulaşamaz. İnsanların bir araya gelişleri güven, dostluk, saygı ve iş birliği temelli gerçekleşmediğinde, karşısındakinin ne dediğinden çok zihnindeki düşünceleri aktarmaya yoğunlaştırdığında fikirler arasındaki etkileşimden ve kaynaşmadan fayda beklemek abes olacaktır (Koçel 2001: 547).

Grup üyeliğine girmek ve orada kalıcı olabilmek için söylem tek başına yeterli değildir. Birey, grubun üyesi olduğunu grubun ilkelerine uygun davranarak ispatlamalıdır (Bauman, 2017: 63). Grup üyesi olduğunu hem grubun diğer üyelerine hem de karşıt fikirde olanlara ispat eden alimlerden birisi Ebü'l-Hüseyn Abdürrahîm b. Muhammed el-Hayyât'tır (ö. 300/913). Hayyât mensubu bulunduğu Mu'tezile ekolüne/grubuna karşı yöneltilen ithamlara Kitâbü'l-İntisâr adlı eserinde cevaplar vermiştir. Bir örnek verecek olursak; Hayyât, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Yahyâ er-Râvendî'nin (ö. 301/913-14) Mu'tezilî bir alim olan Nazzam'ın Allah'ın ve Hz. Peygamber'in haberleriyle bir Rab olduğunun bilinmeyeceği, cismin kendinden başka failinin olmadığı, bu görüşte bütün Mu'tezile alimlerinin ona ortak olduğu iddiasında bulunduğunu nakleder. Ardından o, bu görüşünden dolayı Râvendî'yi utanmaz ve yalancı olmakla itham eder. O, Râvendî'nin iddiasına grup refleksiyle şöyle cevap verir: Mu'tezile'ye göre Kur'an, Allah'ın haberlerindedir ve Mu'tezile'nin tevhid, adalet gibi konularda muhaliflerine karşı delilidir. Mu'tezile'nin Allah'ın ve elçisinin haberleriyle bir Rab olduğunun bilinmeyeceğini iddia etmesi mümkün değildir. Tarafsız bir kimse Mu'tezile kitaplarını okusa İbn Râvendî'nin yalan söylediğini anlar demektedir (Hayyât 1993: 50-51).

İletişimde takipçisi olduğu geleneğin dışında olanları ötekiler olarak tanımlamak, kişiyi, etkileme imkânının bile bulunmadığı bir kadere tutsak etmekle eşdeğerdir (Bauman 2017: 42). Ebû Hanife ve takipçileri Eş'arî (ö. 324/936) tarafından Ehl-i Sünnet yerine Mürcie fırkasının içinde zikredilerek bi'datçı olma kaderiyle ilişkilendirilmişlerdir. Eş'arî'nin Ebû Hanife ve temsilcilerini Mürcie mezhebinin üyesi olarak değerlendirmesinin nedeninin Ebû Hanife'nin takipçisi olduğu ehli rey (akılcılık) yolundan ziyade kendisinin takip ettiği yolun ilahî mesaja, Hz. Peygamber'in sünnetine, ondan sonra gelen sahabe, tabiin ve etbâü't-tabiinin ve hadis önderlerinin naklettiklerine daha uygun olduğuna dair kanaati (Eş'ârî ty: 8-9) olduğu ifade edilebilir.

İslam düşünce tarihinde grup kimliğine mensup kimselerin saldırısına uğrayan alimler olagelmıştır. Bu tür bir muameleye maruz kalanlardan birisi hadis alimi, çalışmayı çok seven, engelleri aşma konusunda sabırlı davranan, sahip olduğu ilmi hayatına yansıtın ve herkesçe güvenilir olduğu bilinen insanlar içerisinde bulunmayı sultanların meclislerinde bulunmaya tercih eden Nesâî'dir (Zehebî 1958: 2/699;

İbn Kesîr 1977: 123-124; İbn Hacer 1949: 1/37-38). Hayatının sonlarına doğru Mısır'dan Şam'a gelen Nesâî, burada halkın çoğunluğunun Hz. Ali'ye karşı kötü duygular beslediklerini öğrenince, Hz. Ali'nin ahlak ve ilim bakımından üstün olduğunu ön plan çıkaran Kitâbü'l-Hasâis-i adlı eseri yazmıştır. Sonrasında o, kendisinden ilk iki halifenin değerli ve üstün olduğunu anlatan eser yazması talep edilince, Fadâilü's Sahâbe adında bir eser kaleme almıştır (Kandemir 2006: 563). Ardından Muâviye taraftarlarının, Muâviye'nin üstünlüklerinin neler olduğu ile Hz. Ali'den üstün olup olmadığı sorusuna muhatap olmuştur. Nesâî bu soruya, Muâviye'nin Hz. Ali'ye üstün olması bir tarafa ona eşit olmasının yeterli olacağı yönünde cevap vermiştir. Muâviye'nin üstünlüğü konusunda hadis nakledip etmediği sorulduğunda ise o, onun herhangi bir üstünlüğünün olup olmadığını bilmediğini, tek bildiği hadisin "Allah onun karnını doyurmasın" (Müslim 1955: 155-156) olduğunu bildirmiştir. Bu cevap üzerine Muâviye taraftarları Nesâî'yi mescitten çıkarıncaya kadar tekmeleyerek dövmüşlerdir. Olay sonrasında hastalanan Nesâî Mekke'ye götürülmüş ancak gördüğü işkencenin etkisiyle Mekke'de hayata gözlerini yummuştur (el-Yaffî 1993: 1/40; İbn Hacer 1949: 1/37).

Sonuç olarak pek çok insan sağlıklı/yeterli bir bilgiye/tecrübeye dayan(ma)sın, olay, olgu, kişi ve konularda değişikliğe uğraması çok zor hükümlere ve değer yargılarına sahiptir. Bu çeşit yargılar/hükümler insanlar arasında kurulan iletişimde olumsuz şekilde kendini göstermektedir. Bu olumsuzluklara ek olarak alıcının bilerek ya da bilmeyerek mesajın bütününe ya da bir parçasını algılayamaması da iletişimin etkinliğini büyük oranda engellediği söylenebilir. Zira insanların özellikle algılamak istediklerini seçtikleri ve onlar üzerinde odaklandıkları, bunları da kendi grup ilkeleri ve toplumsal etkileşimleri merkezinde yorumladıkları bir hakikattir (Tayfun 2007: 68). Mensup olunan grup kimliği, bağlularının isteklerine ya da sıkıntılarına akılcı cevaplar ve çözümler üretmez hale geldiklerinde ise hayal kırıklığına ve huzursuzluk kaynağına dönüşecektir.

Unutulmamalıdır ki bir gruba üye olmanın, içinde yaşadıkları dünyanın sıkıntıları ve olumsuzlukları karşısında bunalıma girmiş, yaşamını sürdürme konusunda kafası karışmış ve korkmuş olan bireyleri güvence altına alması yönüyle faydalı olduğu ifade edilebilir. Ayrıca iç huzuru, sakinlik ve bedensel güvenliğini sağlama almak isteyenler için grup kimliği güvenli bir liman olabilir. Bunun yanında bireysel kimliklerinin baskı ve yasaklamalarla etkisiz hale getirildiğinden muzdarip olanlar ile tercihte bulunma özgürlüğü ve özgüvenlerini aktif kılmak isteyenler için itiraz edilmesi şöyle dursun kesin itaat isteyen, giriş ve çıkışları dikkatle takip eden grup adeta bir kabusa/zindana dönüşecektir (Bauman, 2017: 77).

3.3. Ulusal Kimlik ve İletişim

Ulusal/iktidar kimliği daha çok devlet ile ilişkili bir kimlik türüdür. Bu kimlik türünü anlayabilmek için bu kavramla ilişkili olan devlet kavramını tanımlamak faydalı olacaktır. "Devlet" vatandaşlarından ulusun kaderinin tecellisi ve geleceğinin güvencesi olmak suretiyle kesin itaat bekleyen bir oluşumdur. Devletsiz bir ulusun geçmişinden emin olması, bugününden güvende olması ve geleceğine dair kuşkulardan kurtulması beklenemez. Devletin varlık sebebi kişi ile ötekiler arasındaki sınırı belirlemek, her iki grubu birbirine kenetlemek ve denetlemektir. Devlet bu görevi ihmal ettiğinde, bütünleştirici ve disipline edici işleviyle birlikte ihtişamını/gücünü kaybedecektir.

Ulusal kimlik temsilcilerinin iletişimlerini iktidarlarını başkaları üzerinde genişletmek amacıyla gerçekleştirdikleri söylenebilir. Bu iletişimdeki amaçları, iktidarlarının sürekliliğini ve tebalarının huzurunu sağlamaktır. Bu kimlik sahipleri etraflarında var olan düşmanlara karşı mücadele ederek onlardan korkan tebalarının daha sağlam bir şekilde iktidarlarına bağlanmalarını gerçekleştirirler. İkincisi düşmanla mücadele etmeleri sebebiyle iktidarlarını başka insanların da benimsemelerine imkân

tanımış olacaktadırlar. Ulusal kimlik sahipleri, iktidarlarını kabul etmeyenlere karşı ise şiddet silahını kullanmaktan geri durmayacaklardır.

Ulusal kimlik, bireylerin arzu ve heveslerine göre tertip edilmeyecek kadar önemli bir kimlik çeşididir. Bu kimlik, biz ve ötekiler arasında sınır belirlemek için tek düze bir hakkı gaye edinen yönetim ve onun temsilcileri tarafından inşa edilir. Ulusal kimliğin içine doğulur, sonradan bu kimliğe dâhil olunmaz. Bu kimlik, doğumla başlayıp ömrün sonuna kadar taşınması gereken zorunlu bir elbise gibidir. Bu kimlikler taşıyanların gücüne gitse de atmalarına ve ondan kurtulmalarına izin verilmez. Kişi bu kimliği kabul etmek ve gereklerini yerine getirmek mecburiyetinde olup, kimliği hususunda tercihte bulunmak gibi bir özgürlüğe sahip değildir. Diğer kimliklerden farklı olarak özel sadakat ve şaşmaz bir ittifak istemeyen ulusal kimlik, muhalefeti ve rekabeti kabul etmeyen bir kimlik çeşididir. Ulusal kimlik, kendisine sadakatin mutlak önceliğine aykırılık oluşturmayan kimliklerin var olmasına izin vermenin yanında onları hoş karşılar. Bir kimse kim olursa olsun ya da kim olmayı arzularsa arzulasın son sözü söyleyen her daim ulusal kimliği temsil eden devlettir (Bauman 2017: 33, 51).

Toplum hayatında meydana gelen krizlerde yöneticiler, yaşanan krizin kendilerine dönük hiçbir olumsuz etkisi olmayacak şekilde toplumun tamamını, politikalarının uygulanmasına karşı çıkanları ve zararlı gördükleri diğer insanları suçlarlar (Girard 2005: 22). Bu tür uygulamaların örneğine İslam tarihinde rastlamak mümkündür. Zira ulusal kimliğe aykırı hareket ettiği gerekçesiyle yöneticiler tarafından birtakım alimler cezalandırılmışlardır. Bunlardan bir tanesi Karahanlılar devleti sınırları içerisinde yaşayan kelâm ve fıkıh alimi olarak bilinen Serahsî'dir. O, devletin halka yönelik aşırı vergi yüklemesini uygun bulmayarak aksi yönde fetva vermiştir. Bu fetvası sonrasında Serahsî, Özkent kalesinde uzun yıllar hapis hayatı yaşamıştır. Serahsî kendisini hapse atanın sultan olduğunu ancak sultanın bu kararı almasında bazı zındıkların rolünün bulunduğunu belirtmiştir (Tuğ 1965: 59). O, hapis hane yaşantısına ait bir biyografi kaydında "yürürlüğe konmuş olan bâtılı ortadan kaldırmayı hedef belirleyen, bu sebepten dolayı sürgüne gönderilmiş ve hapsedilmiş olan" (Serahsî 1993: 10/201), "ışık ve nur yayan hakikatleri insanlara açıklayan; doğru söylemeyi ilke edinen, bu sebeple esir muamelesi gören hapsedilmiş olan" (Serahsî 1993: 10/265) şeklinde bir not düşer. Bu olayda devletin, çirkin bir davranışı kendini savunma aracı olarak uyguladığı söylenebilir (Mâtürîdî, 2005: 2/112-113).

Ulusal kimlik üzerinde etkin olan idare tarafından uzun süre varlığını sürdüren sistem, yönetilen insanlarca kabul edilmiş gibi görünür. Alışkanlıklar sistemden kaynaklanan sıkıntıların ortaya çıkmasını maskeler. Sıkıntılar insanlar düşünmeye ve sorgulamaya başladığı anda görünür hale gelmeye başlar. Bu durumun örneğine Malik b. Enes'in hayatında rastlamaktayız. Şöyle ki Abbâsi halifesi Ebû Cafer el-Mansûr, kendi iktidarına biat etmesine karşın Medine'de isyan eden Muhammed b. Abdillâh'ın kalkıştığı isyanında haklı olup olmadığını Mâlik b. Enes'e sorar. İmam Mâlik, daha önce yönetime bildirilen biatın yönetimden kaynaklanan yanlış uygulamalara karşı isyan başlatılmasına engel oluşturmayacağını ifade eder. Muhammed b. Abdillâh'ın isyanı bastırılıp devlet otoritesi yeniden sağlanınca Medine'ye tayin edilen Vali Cafer b. Süleyman, baskıyla alınan biatın geçerli olmayacağı fikrine sahip olan Mâlik b. Enes'i tutuklatmış ve hapiste işkence yaptırmıştır (Taberî 1967: 7/560)

Ülkede ulusal kimliği şekillendirenler ile bireyler arasında gerçek bir diyalog, ancak değişime yani her iki tarafın kendi bakış açısını değiştirmeye rıza göstermesine bağlı olduğu ifade edilebilir. Bir bakıma değişim olmadan karşılaşma ve diyalog söz konusu değildir (Bauman-Obirek 2018: 88). Bir dönem mazlum olanlar gücü ellerine geçirdiklerinde maruz kaldıkları şiddetin bir benzerini karşı taraf olarak kabul ettikleri insanlara çok rahat bir şekilde uygulayabilmişlerdir. Devletin imkanlarıyla Mihne/sıkıntı döneminde Mu'tezile'nin, iktidarın el değiştirmesiyle Hadis ehlinin muhaliflerine uyguladıkları

politikada bunun örneğine rastlamak mümkündür. Hadis ehlinin bir dönem maruz kaldığı mağduriyet onların fikirlerinin doğru olduğu yönünde bir hükmün toplumda yaygınlık kazanmasına vesile olmuştur. Onlar iktidarda söz sahibi olduklarında idareciler üzerinde baskı oluşturarak suçlu ilan ettikleri Mu'tezilî düşüncenin toplumda yasaklanması sağlamışlardır (Akbulut 2017: 168). Bu olayda dikkat çeken husus sorgulamadan uzak bir şekilde bağlanılan her tür inanç, kendisinin tartışılmasına asla müsaade etmeyeceğidir. Bu durumda insanlar arasında bilgiden ziyade duygu ortak zemini oluşturacaktır.

Tarihte ulusal kimliği oluşturanların da desteğini alarak din üzerinden maddî ve manevî fayda elde etmeyi amaç edinenler olagelmıştır. Bu durumun örneğine İslam düşüncesinin önemli alimlerinden olan Âmirî'nin (ö. 381/992) dini, ulusal kimliği biçimlendirenlere destek aracı olarak sunan fukahâyı eleştirisinde rastlanmaktadır. Ona göre fukahâ övgüye değer işlerini kınanmayı gerektiren davranışlara dönüştürerek iki dünya yararıyla ilgili olan onurlu mesleklerini halk üzerinde otorite kurma ve yöneticiler yanında kıymetli olmanın amacı yapmışlardır. Ayrıca o, fukahâ'nın Allah'a niyazda bulunurken, kınanmayı hak ettiren davranışlarının sonuçlarının nasıl olacağını farkında olmadıklarını da belirtir (Âmirî 1988: 154-155).

Ulusal kimlikle ilgili yukarıda belirtilen olumsuzluklara karşın ulusal kimliğe sahip olmanın ve onu korumanın olumlu yönleri de oldukça fazladır. Şöyle ki, Selçuklu devleti döneminde ulusal kimliği tehdit eden ve adına Bâtînilik denen bir akım mevcuttu. Selçuklu hükümdarı ve veziri bu akımın yıkıcı faaliyetlerine karşı önlem almak için alimlerle iletişim halinde olmuşlardır. Bu bağlamda yönetimin iletişim kurduğu alimlerden birisi de Ebû Hamîd el-Gazzâlî'dir. Gazzâlî, ilim adamlarına her türlü imkânın cömertçe sunulduğu vezir Nizâmülmülk'ün karargâhında altı yıl kalmış ve bu karargâhta Bâtînilik'in yanlışlığını ortaya koymak üzerine olan çalışmalarını rahat bir şekilde sürdürmüştür. Gazzâlî Bâtînilerin doktrinlerinin reddi için kendisinden kitap yazmasını talep eden sultanın isteğini de şevkle yerine getirmiştir. Buna ilaveten Gazzâlî, samimi Müslümanların Bâtînilik'e meyletmemesi için Kur'an'a müracaat ederek mantıksal ilkelerin doğruluğunu ispat etmeye çalıştığı *Doğru Ölçüt* adlı bir eser kaleme almıştır (Watt 2017: 98).

4. Sonuç

Her insan bağımsız bir bireydir ve her birey diğerlerinden farklı özelliklere sahiptir. Farklı özelliklere sahip bu bireylerin bir araya gelmesiyle gruplar, grupların birleşmesiyle devlet oluşmaktadır. İlk insandan günümüze kadar bireysel, grupsal ya da ulusal kimliklere sahip olan insanlar arasında iletişim var olagelmıştır. İnsanlar arasında kurulan her çeşit iletişim ise yazılı ve sözlü geleneğin oluşmasına katkı sunmuştur. Oluşan bu gelenekler önyargıdan uzak olarak doğru bilgiyle anlaşılmaya çalışıldığında, tarihte yaşanan olumlu ya da olumsuz olaylardan dersler çıkarılacak, daha güvenilir bir gelecek inşa edilebilecektir. İletişim sonucu oluşan geleneğin kutsallaştırılması ya da yok sayılması, geçmişte yaşananları doğru anlamının ve sağlıklı tarih bilinci oluşturmanın önündeki en büyük engeldir. Ortaya çıkan özgün/yeni, farklı bir fikrin önceki bilgilerle uyuşmaması gerekçe gösterilerek reddedilmesi insanları yeni bir bilgi öğrenmek ve anlayış kazanmak olanağından mahrum bırakabilir. Halbuki bireylerin karşı çıkması ya da kabul etmemesi gereken fikirler anlaşılmayan ve bilinmeyen değil, yanlış olanlardır. Bir fikrin yanlışlığını test edecek en önemli kriter ise akıldır. Akla düşman olan birey ve toplumların, önce gerçeklikle bütün bağlarını kopartacağı sonrasında da yavaş yavaş öleceği söylenebilir.

Hayat devam ettiği sürece insanlar arasında kimlik mücadeleleri varlığını devam ettirecektir. Kimlik mücadelelerinin kökeni insanların çeşitliliğine dayanmaktadır. İnsanın başka bir insanı katletmesine ya da tekfir etmesine neden olan husus kimliklerin çeşitliliğinden ziyade bu çeşitliliğin reddedilmesidir. İnsanlar arasındaki barışın, yardımlaşmanın ön koşulu, farklı fikirlerin varlığına rıza göstermek böylesi bir çoğulluğun şart koştuğu birlikte yaşamayı kabul etmektir. Ayrıca farklı fikirlere sahip olmak ortak bir payda da buluşmanın imkânsız olduğu anlamına gelmez. Bunun için yapılması gereken tarihte yaşanmış her olayı din etiketiyle yorumlamaktan kaçınmaktır. Çünkü bir olayı dinle eşitlemek demek o olaya bütün inananları ortak etmek demektir. Bu durum rasyonel davranmayı ve olayları soğukkanlılıkla ele almayı zorlaştırmaktadır. Dinden kaynaklanmayan sorunların çözümünü dinde aramak kimseye bir fayda sağlamayacaktır. Fıtraten sahip olunanın üzerine geçirilen her kimlik (grup kimliği, ulusal kimlik vb.) insanların can, mal, nesil, akıl din gibi temel haklarının ve özgürlüğünün korunma olasılığını zayıflatmaktadır. Kur'an'ın bütün hedefi yeryüzünün en değerli varlıkları olarak yaratılan insanlara haysiyetli bir hayat sürdürme mücadelelerinde destek olmaktır.

Güç ve iktidarlar, bireylerin birbirlerine üstün gelmesi, toplumdaki tüm bireylerin bu güç sahiplerine benzetilmesine çalışılması yerine, kimliklerin rahatça sergilenebileceği ortamların oluşturulması ve de insanın özgürce yaşatılması için kullanılmalıdır. Bu durumun gerçekleştiği toplumlarda yaşayan tüm insanların kaderleri değişmeye başlayacaktır. Ne yazık ki geçmişten günümüze farklı grup kimliklerine mensup olan insanlar arasında gerçekleşen iletişimlerde birbirlerini küfürle itham etmek ön planda olmuştur. Bu tür ithamlarda dikkati çeken husus düşüncelerin imana dönüştürüldüğüdür. Düşünceler iman haline geldiğinde yeni oluşan imanın akılla irtibatı ortadan kalkmış demektir. Bilinmelidir ki bir kimseyi küfürle itham etmek, Allah'ın rahmet alanını daraltmak demektir. Allah ise hiç kimseyi kendi adına konuşmakla görevlendirmemiştir.

Kaynakça

- Akbulut, A. (2017). *Müslüman Kültüründe Kur'an'a Yabancılaşma Süreci*. Ankara: Otto Yayınları.
- Âmiri, Ebû'l-Hasen Muhammed b. Yûsuf. (1988). *el-İ'lâm bi-Menâkibi'l-İslâm*. Riyad: Müessesetü Dâru'l-Asâleti li's-Sakâfe.
- Armağan, M. (1992). *Gelenek*. İstanbul: Ağaç Yayıncılık.
- Bauman, Z. (2017). *Kimlik*. Trc. Mesut Hazır. Ankara: Heretik Yayınları.
- Bauman, Z-Obirek, S. (2018). *Tanrı'ya ve İnsana Dair*. 2. Baskı. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Düzgün, Ş.A. (2016). *Adem'den Öncesine Dönüş*. Ankara: Otto Yayınları.
- Ebû Yûsuf, Yakub b. İbrâhîm. (1302h.). *Kitâbü'l-Harâc*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife,
- Ebû Yûsuf, Yakub b. İbrâhîm. (1357h.). *er-Redd alâ Siyeri'l-Evzâi*. Thk: Ebû'l-Vefâ el-Afgânî. Beyrut.
- Ebû Zeyd, Nasr Hâmid. (2015). *Kutsal Metin Otorite ve Hakikat*. İstanbul: Mana Yayınları.
- Eş'ârî, Ebû'l-Hasen Ali b. İsmail. (ty). *el-İbâne an Usûli'd-Diyâne*. Beyrut.
- Gökçe, O. (1993). *İletişim ve Kitle İletişim Bilimine Giriş*. Konya: Turhan Kitapevi, 1993.
- Girard, R. (2005). *Günah Keçisi*. Çev. Işık Ergüden. İstanbul: Kanat Kitap.
- Guenon, R. (1987). *Gelenek ve Gelenekçilik*. Trc. Mamut Kanık. İstanbul: Yedi İklim Yayınları.
- Hasan Hanefi. (2016). *Gelenek ve Yenilenme*. Ankara: Otto Yayınları.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali. (1417h.). *Târîhu Bağdât ve Zuyûluhü*. Thk. Mustafa Abdülkadir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Hayyât, Ebû'l-Hüseyn. (1993). *Kitâbü'l-İntisâr*. Beyrut: El-Mektebetü Dâri'l-Arabî.

- İbn Fûrek, Ebû Bekir Muhammed b. Hasan. (1987). *Mücerredü Makâlâtî's-Şeyh Ebi'l-Hasen el-Eş'arî min imlâi's-Şeyh İbn Fûrek*. Thk. Daniel Gimaret. Beyrut: Dâru'l-Meşrik.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed. (1996). *el-Fasl fî'l-Milel ve'l-Evhâ ve'n-Nihal*. Thk. Muhammed İbrahim Nasr. Beyrut: Dâru'l-Cîl.
- İbn Ebî Ya'lâ. (1999). *Tabakâtu'l-Hanâbile*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali el-Askalânî. (1995). *Tehzîbü't-Tehzîb*. Beyrut: Müessesetü'r-Risale.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik. (1978). *es-Siratü'n-Nebeviyye*. Kahire.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmaduddin Ebü'l İsmail b. Ömer. (1977). *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. Beyrut: Dâru'l-Hicr.
- İbn Sâd, Ebü Abdillâh Muhammed. (2001). *Kitâbü Tabakâti'l-Kübrâ*. Kahire: Mektebetü'l-Hancî
- İnceoğlu, M. (2010). *Tutum, Algı, İletişim*. 5. Baskı. İstanbul: Beykent Üniversitesi Yayınları.
- Kandemir, M.Y. (2006). "Nesâî," *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. (Cilt 32/ 563-565). İstanbul: İsam Yayınları.
- Koç, İ. (2017). "Berbehârî ve Şerhü's-Sünne Adlı Eserindeki Haşvî Temâyül". *SDÜİF Dergisi*, 38/1, 91-112.
- Koçel, T. (2001). *İşletme Yöneticiliği*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Le Bon, G. (1997). *Kitleler Psikolojisi*. Haz: Yunus Ender. 1. Baskı. İstanbul: Hayat Yayınları.
- La Boetie, E. (2014). *Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev*. Çev. M. Ali Ağaoğulları. Ankara: İmge Kitabevi.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed. (2005). *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*. Thk. Mücdî Bâsellûm. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Mill, J.S. (2004). *Hürriyet Üstüne*. Trc. M. Osman Dostel. Ankara: Liberte Yayınları.
- Mutlu, E. (1994). *İletişim Sözlüğü*. Ankara: Ark Yayınları.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyin Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî. (1955). *Sahîhu Müslim*. Beyrut.
- Nesefî, Ebü'l-Mu'în. (2004). *Tebssiratü'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*. Thk. H. Atay-Ş. A Düzgün. Ankara: DİB Yayınları.
- Râzî, Fahreddîn. (ty). *Münâzarâtü Fahreddîn er-Râzî fî Bilâdi Mâverâü'n-Nehr*. Thk. Fetullah Huleyf. Beyrut: Dâru'l-Meşrik.
- Öner, N. (1995). *Felsefe Yolunda Düşünceler*. İstanbul: MEB. Yayınları.
- Öztürk, H. (2020). "İbnü'l-Hümâm'a Göre İnsan Hürriyeti Meselesi". *Mütefekkir*, 7/14, 391-420.
- Saymerî, Ebû Abdullah Hüseyin b. Ali. (1985). *Ahbâru Ebî Hanîfe ve Ashâbihî*. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb.
- Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed. (1993). *el-Mebsût*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- Shils, Edvard. (2003-2004). "Gelenek". Trc. Hüsamettin Arslan. *Doğu Batı Dergisi*. 7/25, 101-131.
- Subkî, Tacuddîn Abdülvehhâb b. Ali. (1324h.). *Tabakâtu's-Şafiiyyeti'l-Kübrâ*. Mısır.
- Taberî, Ebû Cafer b. Cerîr. (1967). *Târîhu't-Taberî*. Mısır: Dâru'l-Ma'rife.
- Tayfun, R. (2007). *Etkili İletişim ve Beden Dili*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Tuğ, S. (1965). "Eserlerinde Rastlanan İfadelerine Göre İmam Serahsî'nin Hapis Hayatı". *900. Ölüm Yıldönümü Münasebetiyle Büyük İslam Hukukçusu Şemsü'l-Eimme Es-Serahsî Armağanı*. AÜ Basımevi.
- Usluata, A. (1990). *İletişim*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Watt, W. M. (2017). *Müslüman Aydın*. Trc. Hanifi Özcan. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Yaffî, Abdullah b. Esed. (1993). *Mirâtü'l-Cinân ve İbrâtü'l-Yakzân*. Kahire.

Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osman. (1996). *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*. Beyrut: Müessesetü'r- Risâle.

Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osman. (1958). *Tezkiratu'l-Huffaz*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Zıllıoğlu, M. (1998). *İletişim Nedir?* İstanbul: Cem Yayınevi.